

Teoria estètica en Salvador Dalí

EFREM GORDILLO PLA

efrem.gordillo.pla@gmail.com

Resum: Aquest text tracta algunes de les idees principals entorn de les quals s'articula la filosofia estètica de Salvador Dalí. Alhora, exposant-les, també reivindica la fertilitat filosòfica de les idees d'aquest autor català i universal que, malaguanyadament, tan poc s'han estudiat. Es resumeix la seva filosofia de la creativitat, que té implicacions morals i metafísiques i que enllaça, també, d'una banda amb una filosofia de la visió i una filosofia del desig pròpies, i de l'altra amb una tradició filosòfica catalana, suggerida aquí, iniciada per Ramon Llull, que es fonamentaria a pensar el tot des de la relació sense límits de les seves parts.

Paraules clau: filosofia daliniana, Dalí, literatura daliniana.

Salvador Dalí's Aesthetic theory

Abstract: The following text deals with some of the main ideas which articulate Salvador Dalí's aesthetic philosophy. By doing so, it also re-vindicates the philosophical fertility of the ideas of this universal Catalan author, whose work unfortunately, has not yet been fully researched. The text outlines his philosophy of creativity, which yields moral and metaphysical implications. It is the result of the convergence of his own philosophy of vision and desire with a Catalan philosophical tradition, suggested here, initiated by Ramon Llull, which would be based on the thinking of the absolute from the limitless relation of its parts.

Keywords: Dalinian philosophy, Dalí, Dalinian literature.

Si Salvador Dalí està considerat com una de les grans ments creatives del segle xx és en bona part gràcies a la seva capacitat multidisciplinària, puix que, com és sabut, Dalí feia molt més que pintar. Va crear joies, escultura, cinema, decoració, disseny, teatre, ballet, invents de tota mena, i fins i tot una casa i un museu propis amb una singularitat de deu punts sobre deu. *Happenings*, publicitat amb totes les lletres, fosforescents i en majúscula. Pocs van ésser els camps en què Dalí no hagués llaurat per plantar-hi la llavor del seu geni. Creador total, encarnació de l'ideal del Superhome nietzscheà (o de l'Home del Renaixement, que és la definició amb què ell més proper se sentia), això vol dir un *daimon*, un país transfrontener entre la ciència, l'art i el pensament mobilitzat tot plegat al servei de la creació i d'una vida d'autèntica qualitat. Els seus escrits, compostos principalment de literatura assagístico-filosòfica, esborren tot dubte sobre la seva qualitat com a pensador, però hi ha un problema a l'hora de catalogar-lo. És tantes coses que explora les categories clàssiques no dedicant-se a res més, durant tota la seva vida, que a crear-ne la seva pròpia. Ara mateix Dalí continua com una espècie per catalogar, el seu instint poètic resulta un camuflatge superlatiu als ulls dels taxons o categories de la història del pensament. Jugant amb les formes i els conceptes, mostra la seva filosofia tot amagant-la i s'escapoleix de la cacera acadèmica barrejant-ho tot en un teixit discursiu, artístic i existencial, que és com un magma roent que si el vols analitzar amb els instruments clàssics de la taxonomia de la filosofia historiogràfica, o t'acabes cremant, o l'has de refredar. I si el refredes, és clar, li treus una part essencial de la seva naturalesa, que com la de la sopa a l'hivern, s'ha de prendre en calent, perquè té un component nutritiu i vitalista que sols es comprèn via emocional i estètica.

Podem dir que el seu sistema filosòfic es nodreix doblement de la confusió, d'una banda en el sentit de mescla d'elements dispars que acabem d'explicar, i de l'altra, mirant de sistematitzar-la, mirant de racionalitzar-la segons els paràmetres dictats per les pulsions de les seves entranyes, pels irracionalismes que més pes exerceixen en el seu interior. Així que, si d'una banda ens ho posa molt fàcil per entrar al seu món, amb l'esquer d'una obra i una personalitat tan insòlites com suggestives, de l'altra no és gens fàcil accedir al cor de la seva filosofia, bastida amb una línia de pensament que, en el fons, i encara que potser pot sobtar a primera vista, és d'una coherència meridiana. En la forma, tanmateix, com ja hem dit i com no ens cansarem de repetir perquè és d'una importància fonamental, hi apareixen elements tan dispars que de cap manera caben sota el paraigua d'una o diverses etiquetes típiques i tòpiques. Ens trobem davant d'un creador total, d'un atleta mental que salta d'una dimensió a l'altra sense problemes, fent comparable i mesurable allò sovint pres per incomensurable. Dalí és d'una complexitat galopant, un cosmos farcit de vectors, imatges i símbols. El seu llibre *La vida secreta de Salvador Dalí* (1942), que ell sol té prou substància per omplir innumerables tesis doctorals, és un dels exemples més complets de tot el que acabem de dir.

Aquest llibre no és només una obra d'art sublim, plena de filosofia, ironia i esclats delirants, és també la punta de la llança que Dalí utilitza per tocar el sostre comercial dels Estats Units (ple de bitllets que li cauen xops de la publicitat del Dalí-personatge que, entre altres, aquest llibre contribueix a crear), i és també, encara, la preparació de la possibilitat de la seva tornada a Espanya, Catalunya i, sobretot, Portlligat, que en aquells moments vivia temps convulsos i Dalí tenia molt present l'assassinat del seu amic Lorca però tot i així no tenia, ni molt menys, un esperit disposat a llargs exilis. *La vida secreta de Salvador Dalí* és, doncs, un exemple performatiu del multiperspectivisme que proclama, un exemple de la complexitat, *confusió* i coherència racional que trobem entre els pilars del seu pensament, que si d'alguna manera l'hem d'etiquetar, ha de ser com a pensament dalinià i paranoicocrític.

En efecte, si apropem la nostra lent a aquest fenomen de la naturalesa humana, observarem que en la seva obra aquest component mixtificador o con-fusiu no és tan arbitrari com sembla, si Dalí enfoca la seva tasca productiva d'aquesta manera —és a dir: confonent-ho tot, o gairebé tot— és justament perquè un dels punts capitals de la seva filosofia és aquest: la [con] fusió; però no només aquella *fusió* feta d'enginy còmic i produïda en ares a ironitzar sobre qualsevol pretext (que també), sinó la desconstrucció entesa com a punt clau del fenomen creatiu, consistent, en Dalí, d'una banda a donar un nou punt de vista o una nova perspectiva de la realitat, i de l'altra, a sumar totes les perspectives possibles en una de sola que pren forma d'obra (cosa que es veu paradigmàticament exemplificada en la forma i l'esperit del seu Teatre-Museu i la seva relació amb les rodes combinatòries de Ramon Llull)¹. Aquesta nova forma de veure quelcom és una eina pragmàtica que, d'una banda, amplia el coneixement de la realitat, i de l'altra, estimula el pensament creatiu. Amplia el coneixement de la realitat perquè veure una cosa diferent és el pas previ o preparació per utilitzar-la d'una forma diferent, i per tant per a una nova funcionalitat. El missatge de Dalí és que si ens fixem bé en la realitat i si alhora la interpretem sota el marc de les nostres obsessions, sota els eflusis de la nostra irracionalitat, la podem veure d'una altra manera, i veure-la d'una altra manera és el pas fonamental per viure-la i emprar-ne els seus objectes d'una altra manera, posant adés més claredat sobre les parts de la naturalesa d'aquell objecte que abans restaven amagades. A partir de petits canvis en les formes dels objectes es pot reconfigurar la realitat; establir noves relacions insospitades. La mirada espiritual, que seria la unió de l'ull i la ment, aclariria la conformació de la realitat dotant les formes d'una plasticitat que es canalitzaria en funcionalitat.

1. Per a més informació, consultar el llibre *Dalí* d'I. Gómez de Liaño, que referim a les notes 10 i 13.

Així, aquest punt de vista subjacent que hem explicat és allò que té relació directa amb les idees i l'aparell cognitiu de Dalí i guarda total coherència amb aquell eclecticisme essencial i vitalista de què hem parlat al principi. Ho barreja tot perquè el seu camp de treball és la realitat sencera, una realitat il·limitada i també confusa; preparada per ser descoberta, sense categories preestablertes. Amb la seva creació, també confusa i il·limitada, Dalí opera com un mirall, com un sistema fractal respecte de la realitat. La seva feina és, també, posar nous límits que determinin noves formes que al seu torn eixamplin els límits de la realitat física coneguda tot enriquint les escales de matisos dels objectes de la realitat. Nous límits en el marc d'un pensament que escampa, sobretot, la idea d'una realitat sense límits sentenciants i definitius. Un dels principis rectors del pensament dalinià és el concepte d'integració entès com a resolució del conflicte que genera l'oposició de perspectives oposades. A diferència de la síntesi pròpia del sistema hegel·lià, Dalí proposa sumar totes les perspectives —encara que siguin contradictòries, i sobretot quan ho són— a un mateix sistema, pensament, obra o moviment filosòfic independentment de la manca o preestabliment de la correlació lògica-o-racional de les mateixes.

Filosòficament hem de situar Dalí —i ara agafem el bou per les banyes— en un marc eminentment estètic, surrealista, vitalista, i, sobretot: integracionista. És a dir, centrat en la integració. És respecte d'aquest darrer punt que m'agradaria aprofitar l'ocasió per llançar una idea o proposta d'estudi —inspirada en les idees de Francesc Pujols— per a qui en vulgui agafar el testimoni: es tracta de resseguir la possibilitat d'un corrent català de pensament integracionista —i, per tant, integrador— del qual Dalí formaria part. Per construir aquesta proposta, pugem a les espatlles de Pujols, que amb el seu monumental *Concepte general de la Ciència Catalana* (1918)² i l'original concepció de la filosofia catalana que proposa (basada en la *Sumpèctica* o *Ciència del Concret Conegut*, que al seu torn es basa en l'Art lul·liana), suggereix que l'element comú de la filosofia catalana és la integració que es dona en l'estudi de la realitat presa al complet (en comptes de presa per parts, que és com l'haurien estudiat la resta de corrents). La diferència entre la proposta pujolsiana i la present és que segons Pujols la integració obeeix a la troballa de la veritat més autèntica de totes les veritats possibles, mentre que per a nosaltres, la integració senzillament constitueix el fonament d'una filosofia creativa, atès que es proposa, estimula i facilita una unió intrínsecament insòlita —original per naturalesa— entre elements que a simple vista semblen tan dispersos que a ningú se li passa pel cap relacionar-los. D'aquí la connexió amb Dalí i altres grans mestres de la creativitat. Per a Pujols trobar aquestes relacions equival a trobar la veritat, mentre que per a nosaltres equival al que

2. Reeditat el 2012 per Edicions i Propostes Culturals Andana.

podríem anomenar com a *crear veritat* establint noves formes, a crear una nova forma de veure algun aspecte concret de la realitat, una visió original (més que no pas una visió definitiva del tot, com sembla que pretenia l'agorarat Pujols).

Coincideixo amb Pujols que l'iniciador indiscutible d'aquest corrent hipotètic seria Ramon Llull. Llull articula la seva voluntat d'integració de tots els àmbits de la realitat en un sol sistema: l'*Ars Magna*. El valor integracionista del sistema lul·lià no es troba en el fet que la raó i la fe s'entenguin com a conceptes autoimplicats, el valor del sistema, sobretot, es troba en la seva voluntat d'arribar a la veritat a través de les conclusions generades per una xarxa de correspondències de tots els conceptes possibles. El sistema s'articula en un artefacte compost per rodes combinatòries. Es tracta d'un sistema que, en teoria, integra tots els aspectes de la realitat i mostra, definitivament —en teoria— que veritat i divinitat coincideixen. Quedem-nos amb la idea aglutinadora. En aquesta línia d'integració, allunyada, però, de l'especialíssima combinatòria lul·liana, trobem la filosofia de Sibiuda, el mèrit i revolució de la qual venen donats per la integració del psicologisme a la metafísica, donant categoria pròpia a la naturalesa espiritual, la qual passa a ésser, juntament amb la naturalesa material i la divina, una de les naturaleses que haurà de centrar, a partir d'aleshores, els estudis filosòfics. A més, Sibiuda continua l'organització gradual que Llull fa de tota la realitat en les seves escales i que es poden englobar en l'*Escala de l'Ésser*, que també recollirà Pujols i de la qual tant Dalí com, sobretot, d'Ors prendran la qüestió de l'àngel.

El següent en aquesta línia seria ja Balmes. Com en Llull, la voluntat proselitista i apologetica respecte de la fe cristiana serà el motor d'una estratègia pedagògica que, en aquest cas, es traduirà en la producció d'*El Criteri* (1845), un llibre que sense ser la més elaborada de les seves propostes filosòfiques, sí que té la virtut de sintetitzar la que, per al nostre interès, seria l'autèntica *filosofia fonamental* o *filosofia elemental* de Balmes, perquè representa la voluntat d'integració en un sol element (ço que és, el *criteri*: el qual seria l'encarregat tant de dirigir els judicis i accions en la pràctica de la vida o quotidianitat o existència, com d'adequar-se a la veritat), que guiat per l'*instint intel·lectual* o *sentit comú*, integraria en si mateix la metafísica cristiana, el racionalisme i l'empirisme; aconseguint que aquests tres ericions —amb permís de Schopenhauer— s'acostin per protegir-se del fred del seu propi solipsisme epistemològic però sense arribar a clavar-se les espines els uns als altres. Per Balmes la filosofia es basa en l'aprofundiment del sentit comú més que en l'acumulació d'informació; per tant, es tracta de la concentració en el detall i la complexitat per a una millor comprensió de la veritat, que mai no pot provenir de *coneixements a mitges* sinó que ha de venir de *coneixements perfectes* perquè al final ha de determinar la conducció vital. El coneixement filosòfic, doncs, implicaria el *sentit comú* que està relacionat amb la idea que la filosofia s'ha de viure, ha d'estar en contacte continu amb l'experiència i

ha de permetre veure clarament el sentit de la vida. Balmes és profundament realista, malgrat admetre —i això és molt interessant, perquè connecta amb el realisme dalinià— que la realitat té una consistència pròpia que mai exhaurirem. Per a Balmes, es tracta d'afinar la intel·ligència —com defensarà també Dalí— per poder alimentar-se el màxim d'aquesta substància inexhaurible que és la realitat, la qual ens fa millors. El tarannà de catolicisme exacerbada de Balmes és el primer dels indicis que la seva proposta filosòfica basada en la integració no es troba en la línia instituïda per l'Escola Escocesa del *sentit comú*, que tant va influenciar els pensaments d'Eixalà o Llorens i Barba entre d'altres, als quals els mancava un dels pilars que sosté aquest corrent català de filosofia: el pilar de la passió religiosa passada, d'una manera o altra, pel sedàs de la filosofia racionalista i integrada al naturalisme que, a partir del segle XVII, es convertirà en empirisme. Com es desprèn de la concepció epistemològica que entén la realitat com a substància inexhaurible, el concepte de raó de Balmes no concorda amb el concepte de raó del racionalisme que combat l'Escola Escocesa. Com explica entre els capítols 12 i 15 d'*El Criteri*, el seu racionalisme es basa en una raó que és més *intel·ligència raonadora* transformadora de fets en idees, que no pas encadenament lògic-matemàtic de les idees o escepticisme metòdic. La raó és vista al costat de la sensibilitat i les consciències estètica i moral, com una possibilitat més. I no defensa, per tant, ni de lluny, les idees d'aquell altre *sentit comú* nòrdic basat en facultats intuïtives respecte de la veritat que funcionen en paral·lel —però al marge— de la raó. Citarem un fragment de la tercera part del capítol 13 d'*El Criteri* que mostra l'adequació de la filosofia de Balmes a l'esperit del pensament integracionista català que faria prevaldre el tot a les parts i que venim defensant:

«No es pot negar que l'anàlisi, o sigui la descomposició de les idees, serveix admirablement en molts casos per a donar-hi claredat i precisió; però cal no oblidar que la major part dels éssers són un conjunt, i que la millor manera de percebre'ls és veure d'un sol cop d'ull les parts i les relacions que el constitueixen. Una màquina desmuntada presenta amb més distinció i minuciositat les peces de què està composta; però no es comprèn tan bé el destí que tenen fins que, posades en el seu lloc, es veu com cadascuna contribueix al moviment total».

De la mateixa manera que Balmes veu l'home, veu també la realitat, l'ésser, el tot d'acord amb Déu.

En paral·lel a Balmes, ens trobem Antoni Gaudí, que traduirà aquesta filosofia integradora al llenguatge arquitectònic, llenguatge amb un idioma original que supera els límits de la filosofia i que es caracteritzarà, entre moltes altres coses, per la integració de distints elements, propis d'estils ben dispersos, en una sola construcció arquitectònica que, de passada, profunditzant i fent un pas més en el gir antropocèntric de Sibiuda que també trobem desen-

volupat en les ressonàncies renaixentistes de la filosofia balmesiana, fornirà els edificis dels productes psicològics més irracionals i onírics. Com Llull, Sibiuda i Balmes, Gaudí desenvoluparà la seva filosofia integradora animat per un intens sentiment de religiositat. Si Déu és arreu i tot ho travessa il·luminant-ho i enllaçant-ho amb la seva tasca creadora, igual ha de ser la nostra ànima, d'essència divina.

Durant el segle xx es produirà l'esclat o zenit d'aquest hipotètic corrent filosòfic integrador que estem dibuixant i ens plau presentar. En aquest punt una bona colla de pensadors catalans es veuran alineats entorn de les idees de la integració. En primer lloc tenim Francesc Pujols, de qui ja hem dit abans i repetim ara que al seu *Concepte General de la Ciència Catalana* repassarà la present qüestió des d'un punt de vista molt particular —avançant una filosofia autòctona catalana—, declarant-se continuador de la filosofia de Llull, que en fou l'iniciador, i de Sibiuda, que en fou continuador. Continuant amb la fe religiosa, Pujols traslladarà la devoció a Déu per la devoció a la humanitat fins al punt de fundar la seva pròpia religió, que serà la Religió Científica Catalana. Estudiant les relacions entre les coses reals, sense limitacions per raó de categoria, relligarà i reunirà metafísica, ciència i religió. Si la ciència constreny el coneixement; la religió fa volar la imaginació: es tracta de pensar les coses que no veiem. Pujols també escriurà, per cert, *La visió artística i religiosa d'en Gaudí* (1927), un llibre que Dalí considerarà cabdal i que, tot prologant-lo, traduirà al francès (que com tots sabem, és una de les llengües que parla la cultura del segle xx). Fins i tot, desenvolupant el traç estilístic del cèlebre arquitecte, dels edificis del futur Dalí en farà una previsió: seran el contrari d'angles rectes: detallistes, hiperbòlics, tous, peluts, i en últim terme, fins i tot comestibles. Contemporani de Pujols, trobem Eugeni d'Ors, que té connexió directa amb l'esperit de la filosofia balmesiana, la qual té com a motor aquesta harmonització dels principals valors filosòfics entorn de la pròpia vida i que el vigatà resumí amb la frase «Voleu evitar revolucions? Feu evolucions»³ que coincideix amb la d'Ors quan diu «No vull portar-vos revolució, mes continuació»⁴ i també amb Dalí, que afirma coses com:

«El meu cas no era el de la imitativa i descoratjada tornada a la tradició —el neoclacissisme, el neotomisme de què se sentia parlar pertot arreu, i que sorgia simptomàticament de la fatiga i la nàusea causada pels ismes—. Al contrari, era la combativa afirmació de tota la meva experiència amb l'esperit de síntesi de la conquesta de l'irracional i l'afirmació de la fe estètica en què Gala m'havia restablert»⁵.

3. Jaume BALMES, *Pío IX, Escritos Políticos, vol. VII, Obras Completas*. Barcelona: Biblioteca de Autores Cristianos, 1948-1950, p. 997.

4. Eugeni d'ORS, *La Ben Plantada, part III, cap. VIII*. Barcelona: Edicions 62, 1980, p. 109.

5. Salvador DALÍ, *Vida Secreta de Salvador Dalí. Obra Completa, Vol. I*, Barcelona: Destino, 2003, p. 825.

«Les ciències individuals de la nostra època s'han especialitzat en aquestes tres eternes constants vitals —l'instint sexual, el sentiment de la mort i l'angoixa de l'espai-temps—. Després de la seva anàlisi, després de l'especulació sentimental, cal tornar a sublimar-les. L'instint sexual s'ha de sublimar en l'estètica; el sentiment de la mort en l'amor, i l'angoixa de l'espai-temps en la metafísica i la religió.... Ja n'hi ha prou de desintegració; cal integrar, integrar, integrar.... En lloc d'experimentació, tradició. En lloc de la Reacció o Revolució, RENAISSANCE»⁶.

Podríem allargar-nos amb d'Ors explicant minuciosament la qüestió del *seny* desplegada a la segona part d'una de les seves obres més primerenques: *La filosofia del home que treballa y que juga*⁷ i que és una via de filosofia integradora, explícitament declarada, que es desenvolupa encara més a *El secret de la Filosofia*⁸, una de les seves darreres obres produïda a fi de resumir el seu pensament. Però no ho podem fer per tres raons: a) el format de la present comunicació és limitat, b) ja ens hem excedit en aquesta qüestió i c) encara tenim un grapat d'autors catalans fent cua rere el teló. (Potser el conjunt semàntic a què fan referència alguns conceptes que d'Ors emprà per definir la seva filosofia, com: *pensament figuratiu* i/o *raó viva* acabin de fer el fet pel cas). Excusant-nos davant el lector, doncs, haurem de prémer l'accelerador respecte d'aquesta qüestió. Després de Pujols i d'Ors trobem, d'una banda, Ferrater Mora, que amb la seva *ontologia integracionista* o *integracionisme* ens ho posa més fàcil, perquè l'etimologia parla per si sola i l'explica perfectament i resumida en l'entrada que li dedica al seu diccionari⁹. De manera que tot sol es justifica. I d'altra banda arribem ja al mateix Dalí, per qui hem invocat aquest corrent i que a més de declarar-se'n obertament continuador i desenvolupar-lo als seus escrits, amb la teoria del Mètode Paranoicocrític entre altres, donarà un parell de voltes més als cargols d'aquest constructe teòric polifacètic portant-lo a l'extrem d'encarnar-lo amb l'acció performativa de representar, amb la seva vida per un costat, i amb la seva obra (especialment el Teatre-Museu)¹⁰ per l'altra, la integració de tots els elements —sovint contradictoris— que ha pogut capir, en productes únics. Els protagonistes d'aquest corrent durant el tombant de segle seran els germans Raimon i Salvador Panikkar, amb les seves teories teosòfiques, ecosòfiques i holístiques, per una banda, i Lluís M. Xirinacs, amb el seu

6. *Ibid.*, p. 899.

7. Publicada per primer cop el 1914 per l'ed. Antonio López a Barcelona.

8. Publicada per primer cop el 1947 per l'ed. Iberia a Barcelona.

9. José FERRATER MORA, *Diccionario de filosofía*, 4a ed., «integracionisme», Buenos Aires: Ed. Sudamericana, 1958, 717-719.

10. Per a més informació sobre la concepció del museu com a organisme d'estimulació interpretativa articulats segons les rodes lul·lianes, vegeu *Dalí*, Ignacio GÓMEZ DE LIAÑO, Barcelona: Polígrafa, 1983.

*globalisme*¹¹, que es basa en la recerca de models globals d'interpretació de la realitat, per l'altra. Per posar l'escuma al sortit, ningú millor que el xef, i investigador de la creativitat, Ferran Adrià, que en la mateixa línia que Gaudí i Dalí (en la seva vessant més artística), podria passar a formar part d'aquest corrent d'integració —consti el futur condicional— no tant per la seva revolució del concepte culinari sinó perquè, si es compleix el seu projecte encara en construcció, del nou «El Bulli», aquest haurà passat de ser el simple millor restaurant del món, a ser un centre mai vist: integrant en un sol espai físic tot un conjunt de diferents dimensions que convertiran l'antic espai dedicat a la degustació en un temple de mescles en què el visitant podrà contemplar, sentir i viure les relacions entre pensament, ciència, art, i, naturalment, degustació¹².

En definitiva, l'essència del pensament integrador consistiria a lligar el màxim d'aspectes possibles de la realitat —la qual, presa en sencer, és l'objecte d'aquest pensament— sota una concepció original tot ampliant el camp de treball del pensament, o de mescla o laboratori de creació de cosmovisions, per dir-ho així, per arribar a noves idees que serveixin a la vida i —en el cas de Dalí, Xirinacs i Adrià— a la creació i, molt especialment, en aquests tres, a l'estímul de la creativitat de qui s'acosti a les seves obres. La relació inherent entre pensament, vida i creació és un element capital de la filosofia daliniana.

I continuant amb Dalí, direm que si bé d'una banda ho mescla tot en un entramat teòric-existencial, de l'altra també repeteix idees, hi ha certes idees —que són les que ell considera importants— que les podem trobar desenvolupades arreu sota proses o discursos totalment diferents (en alguns casos fins i tot contradictoris, però sempre insistentment); des dels inicis fins a la fi. L'esperit integrador és una d'aquestes idees. Tant en aquest sentit, com en la voluntat subversiva, la seva obra escrita recorda la de Nietzsche. El que servidor està mirant d'esbrinar —i en aquest cas, apuntar— són justament aquestes idees de fons, els productes concrets en el camp del pensament estètic que sorgeixen com un fruit d'aquesta confusió a què Dalí sotmet tot el que toca amb el seu deliri desficiós.

Els punts forts de l'arquitectònica filosòfica daliniana estan sempre relacionats d'una manera o altra amb la creativitat. Per això proposo definir el seu pensament no només com una filosofia de la visió en primer terme, i del desig en segon, sinó també com una filosofia de la creació. Ens centrarem en el camp de l'estètica però aquesta no és fàcil de deslligar de l'ètica i de la metafísica, perquè Dalí ho relaciona i ho lliga tot, expressament, en aquest esperit integrador que també defineix el seu pensament.

11. Desenvolupat, principalment, a: Josep M. XIRINACS, *Un model global de la realitat. Primera part: model menor*. Abadia Editors, 2007.

12. Respecte d'aquest projecte, la informació prové de converses personals amb Ferran Adrià.

Atesa la poca coneixença general de l'obra escrita de Dalí, ens permetrem una recomanació per a la introducció dels més neòfits en la matèria: seria molt desitjable començar amb un article assagístic curt que es diu «Sant Sebastià» (1927) i que tot i la precocitat del text (Dalí tot just tenia 22 anys quan l'escrivia), és d'una impressionant riquesa conceptual i entranya ja una part significativa dels elements capitals de la seva filosofia. Després cal anar al «Manifest Antiartístic Català» (1928) (que és una sola pàgina que es pot trobar fàcilment a Internet), també un recull de quatre textos d'extensió mitjana-corta que es diu «La dona visible» (1930) i un altre llibre titulat *La conquesta de l'irracional* (1935), després un text molt curt anomenat «Declaració de la independència de la imaginació i els drets de l'home a la seva pròpia bogeria» (1939). Finalment *La vida secreta de Salvador Dalí* (1942), que és el seu llibre més famós i es considera la seva obra més important: una autobiografia amb elements de ficció, divertidíssima, que alhora resumeix força bé la seva pròpia cosmogonia (que, sigui dit de passada, Dalí emplaça a cada individu a tenir la seva de pròpia). A partir d'aquí ja hi ha tants textos complementaris que no acabaríem. Com que parlem d'estètica hauríem de fer parada obligatòria a *Les passions segons Dalí* (1968). I potser amb *Confessions Inconfessables* (1975) que és el seu últim llibre de certa volada, acabaríem. L'ordre que he seguit és cronològic, de manera que permet anar veient l'evolució del seu pensament. Tots aquests textos es troben a l'Obra Completa de Salvador Dalí tot just editada per primera vegada per Destino el 2006, i que voreja les nou-mil pàgines.

És imprescindible recalcar, recordar i reivindicar, que com la majoria de filòsofs, Dalí atorga a la seva obra escrita la capitalitat pel que fa a l'expressió del seu pensament. Que malgrat que ell mai no es va cansar d'advertir els estudiosos de la seva obra que es considerava més bon escriptor que pintor i que creia més important el seu pensament que la seva pintura, i que és als seus textos on cal anar per a trobar la clau de volta de la seva filosofia, malgrat la seva insistència en això, pràcticament fins avui no se li ha començat a fer una mica de cas, com demostra la tardana edició de l'Obra Completa. La culpa d'això? Seva, per fer acudits amb l'índex mentre assenyalava els estels de la seva cosmovisió? O potser nostra per haver-nos quedat en la superfície d'aquest element còmic i no haver ni tan sols intentat mirar on assenyalava ni escoltar el que, com hem vist, advertia? Dalí concebia la culpa com el motor moral d'occident, la culpa i el remordiment; sentiments entorn dels quals giraria, també, el *Temple Expiatori* de La Sagrada Família de Gaudí.

Des del meu punt de vista només hi ha sis autors que han treballat l'estètica daliniana des d'un punt de vista més o menys sistemàtic i que vagi un poc més enllà de les qüestions pròpies de la història de l'art: I. Gómez

de Liaño¹³, A. Puig¹⁴, H. Finkelstein¹⁵, V. Santamaria¹⁶, A. Ruffa¹⁷ i M. Hamel¹⁸. I només els dos primers —que són els únics que han enfocat la qüestió des d'una òptica extra-acadèmica, permetent-se un estil més assagístic i lliure de referències a l'arqueologia de les influències de Dalí— han apuntat directament a l'esperit absolut del pensament —estètic— dalinià. Perquè el pensament dalinià és essencialment estètic. I l'element que Dalí considera essencialment estètic en el pensament és la ironia. Per això era com era, i feia el que feia, obstinant-se sempre a obsequiar el públic amb notes de sentit de l'humor, per una banda, i amb perspectives de la realitat originals i novedoses per l'altra. Perquè fent ús performatiu d'aquesta idea, Dalí s'alinea amb una tesi d'Alberto Savinio, citada al seu text *Sant Sebastià*¹⁹ segons la qual *ironia* és allò que Heràclit assenyala quan diu que a la naturalesa li plau d'amagar-se. La naturalesa, davant la mirada de l'home, vestit d'artífici, sentiria vergonya i s'amagaria. Si volem trobar naturaleses hem de gratar. Per això la moral de Dalí ho és del treball, de fet, el títol orsià abans citat —*La filosofia de l'home que treballa i que juga*— seria perfecte per titular el quadre de la filosofia daliniana.

Per Dalí ironia és també descobrir aquesta naturalesa nua que costa de trobar perquè s'amaga. No el *què és* la naturalesa sinó el *com és* aquesta, el *com* amagat de les coses, o en una paraula: la seva forma, la seva *con-formació*, la seva configuració. A través de l'empirisme del *com* són les coses es definiria la física i/o, fins i tot la metafísica, del *què* són les coses i el seu conjunt total. Darrera la ironia, dirà, sempre s'hi amaga un fons més o menys amarg de veritat. Més enllà de l'humorisme, que també és molt important, ironia és, per Dalí, veure-hi clar, i veure-hi clar és, també, veure tot el possible i veure més de l'habitual. Veure tot el possible per veure coses que abans no es veien i per fer coses que abans no es feien perquè es consideraven impossibles perquè no es veien o no es veien possibles. No es veia el seu *com eren* des d'una altra perspectiva i per tant no s'establí el seu *què són* en potència. És una espècie

13. Ignacio GÓMEZ DE LIAÑO, *Dalí*, Barcelona: Polígrafa, 1983. I *El camino de Dalí*, Madrid: Siruela, 2004.
14. Arnau PUIG, *Lesponja Dalí*, Vallbona de les Monges: March Editor, 2005.
15. Haim FINKELSTEIN, *Salvador Dalí's art and writing 1927-1942*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
16. Vicent SANTAMARIA, *El pensament de Salvador Dalí al llindar dels anys 30*, Castelló: Publicacions de la Universitat Jaume I, 2005.
17. Astrid RUFFA, *Dalí et le dynamisme des formes. L'élaboration de l'activité «paranoïaque-critique» dans le contexte socioculturel des années 1920-1930*, Saint-Etienne: Les presses du réel, 2009.
18. Mathilde HAMEL, *La période américaine de Salvador Dalí (1938-1948) et sa production écrite*. (Tesi doctoral llegida el 2016 a l'École doctorale Histoire, mémoire, patrimoine, langage de la Universitat de Rouen i encara no publicada).
19. Salvador DALÍ, *Sant Sebastià*, Sitges: L'Amic de les Arts. Gasetta de Sitges, n. 16, 31-7-1927, 52-54.

de Kierkegaard o del seu famós Cavaller de la Fe que ha dipositat tota la seva fe en la tècnica, a través de la qual operarien els miracles, que segons Dalí, molt significativament respecte de la qüestió present, es produeixen amb la mateixa necessària exactitud de les operacions bancàries i comercials. Com que també defensa l'exageració, que segons ell seria la gran lliçó que ens ha llegat la Grècia Antiga, dirà que als dalinians només els interessin els miracles, miracles com el de la perfecció. De fet, Dalí emplaça la gent a no tenir por de la perfecció: no hem de tenir por de la perfecció perquè mai hi arribarem, diu.

Pel pintor, no hi ha veritat més filosòfica que aquella que tenim atrapada entre els queixals. Hi ha un concepte nutritiu important en la semàntica de l'estètica daliniana, en què la incorporació juga un paper capital. La bellesa serà comestible o no serà, diu. Cal integrar la veritat i la bellesa a un mateix perquè surti de les pròpies accions i creacions. I cal tenir gana. Aquest *empirisme salival*, però, es fa extensiu a les realitats irracionals (que són els continguts mentals: sentiments, pulsions, obsessions, desitjos, pors, onirismes, etc.), i la representació d'aquests continguts irracionals concrets és una de les propostes més reeixides en què Dalí intervindrà dins la problemàtica surrealista a través de la seva obra, en la qual cal incloure la seva pròpia vida, una obra destinada a concretitzar en imatges objectives —en la forma que sigui, pintura, text, escultura, personalitat— tots aquests continguts tan subjectius (però no per això menys reals). Perquè el que està fent és treure'ls a fora, objectivar-los. Un dels principals objectius de la seva estètica és el de dotar la irracionalitat del mateix grau d'objectivitat de què típicament i a través de mitjans més ortodoxos dotem la realitat física i mesurable. El seu mètode per fer-ho és emprar la raó per racionalitzar relacions irracionals inusitades entre dos o més punts de la basta realitat, només possibles de trobar quan assignem a la paranoia el poder d'ús de la funció racional integrada a través del deliri interpretatiu.

A aquesta metodologia o forma d'explorar la realitat li'n dirà activitat paranoicòrica, més concretament la definirà com un «mètode espontani de coneixement de l'irracional basat en l'objectivació crítica i sistemàtica de les associacions i interpretacions delirants»²⁰.

Dalí es considera morfòleg, estudiós de les formes; perquè les formes són el pont entre la realitat i la representació, i controlant aquestes formes que són les dels objectes de la realitat hom controla també aquests objectes i la realitat mateixa. Perquè pot pensar-los i tractar-los millor. I d'això és del que es tracta en definitiva si volem una vida millor. Per tant l'objectiu d'aquesta estètica és desenvolupar i conèixer les tècniques de la creació per poder gaudir així d'una vida superior. Per a Dalí la millor vida possible és la creativa. Heus aquí el lligam entre ètica i estètica. La seva estètica, doncs, és una filosofia de la visió i de la creació.

20. Salvador DALÍ, *Últimes modes d'excitació intel·lectual per a l'estiu del 1934, Obra Completa, Vol. IV*, Barcelona: Destino, 2005, 369.

L'estètica de Dalí té un dels seus puntals en la demostració d'aquesta disseminació o explotació semàntica en la que fonamenta la realitat i aplica el seu mètode: la seva obra multidisciplinària, multiformal. Com les famoses imatges múltiples que també va conrear en pintura, per exemple l'*Enigma sense fi* (1938). Per a Dalí mirar és inventar, i mirar les coses espiritualment, que és el que ell defensa, és mirar-les en la seva màxima realitat objectiva, això vol dir amb tots els seus detalls i les diferents potencialitats que impliquen. Mirar així també és, diu, una nova forma d'agrimensura espiritual (i deixem la interpretació o maduració d'aquesta idea a càrrec de cadascú perquè pot sortir-ne més d'un significat, i Dalí cedeix la darrera part de l'obra al receptor, convidant-lo i estimulànt-lo a una dinàmica creativa que haurà de culminar a través de la interpretació, de la dotació d'un significat personal i de la continuació). Dalí considera que l'artista, a més d'explicar els aspectes de la realitat sota el seu prisma, que no hauria de deixar d'estar influenciat per l'esperit d'objectivitat i per tant de pluripotencialitat de la realitat representada, ha de proposar, també, enigmes, i aquests provenen del fons de la seva ànima, on sovint regna la irracionalitat. L'obra d'art ha d'interpel·lar directament i buscar un diàleg que ens faci arribar a nous ports, ha de ser un pont al desconegut, com els somnis.

La relació que estableix entre l'estètica, l'ètica i l'epistemologia segueix un patró de cert regust platònic, en tant que bo, bell i ver estan relacionats: primer trobem el bo, que és el sacrifici per tal d'aconseguir el ver i de traslladar aquest coneixement a una creació representativa del mateix, i que tant més bella serà com més informació fidedigna, significativa i original aporti, això vol dir, en conseqüència, com més insòlita sigui, i també com més útil i estimulànt sigui per a l'eixamplament de la vida, que consisteix en la diversificació de plaers, els quals són tant més intensos com més component intel·lectual o espiritual contenen. Així, també associa la idea d'utilitat amb la bellesa —però no en sentit utilitarista sinó en sentit tècnic/pragmàtic d'una banda i egoista de l'altra.

Per a Dalí, la paranoia és una de les majors forces d'explotació del món, força que es fa efectiva com més aconsegueix fer servir la raó per als seus objectius delirants. I la raó és força d'explotació creativa quan empra el deliri per a la seva glòria estètica, per a la creació premeditada. D'altra banda la bellesa també dependrà de la relació de l'obra amb els sentits: per despertar el potencial imaginatiu, l'obra s'ha de presentar amb una configuració estimulànt dels sentits.

Al seu text primerenc «Sant Sebastià», abans citat, Dalí defensa una estètica de la *Santa Objectivitat*: la Santa Objectivitat seria una objectivitat que no exclouria realitats metafísiques ni irracionals, atès que l'objectiu és capturar una visió el màxim d'ampla de la realitat, que inclogui allò que no es veu perquè està dins de la ment, o allò que és només en potència perquè encara no s'ha descobert o realitzat, i es descobreix en aquesta nova mirada artística, una visió pan-perspectivista que engloba el màxim d'aspectes de l'objecte físic/metafísic en qüestió i que, així, el reformula ampliant-ne la funcionalitat.

Si Shakespeare deia *ser o no ser*, Dalí dirà *veure o no veure*. Aquesta és la qüestió. I si Breton deia que la bellesa seria convulsiva o no seria, Dalí dirà, com hem dit, que la bellesa serà comestible o no serà. Però la més important i extrema de les propostes estètiques dalinianes, que coincideix amb la que potser sigui la major de les seves obres, al final, és ell mateix: l'artista i la seva vida, respectivament, com a producte estètic i com a obra d'art. I la prova de l'èxit en la consecució de la *bellesa* (en el sentit abans explicat, i en aquest cas complementària del grotesc) és que Dalí atreu i contagia un estat espiritual de vibrant activitat creativa.

Per a Dalí el dolor dels sacrificis, de magnitud gairebé èpica, que requereix aquesta tècnica estètica o experiència irònica i pan-perspectivista, és una forma d'elegància, i per tant de bellesa. L'esforç dolorós en direcció a l'omniconsciència i a la creació polisèmica sempre va associat a la idea de bellesa i de plaer voluptuós, una voluptuositat que posa de manifest la sensualitat daliniana, on el plaer mental és superior en intensitat al merament corporal. Com Epicur, Dalí superposa els plaers intel·lectuals als merament sensuais, però no per ser de diferents categories (com en l'epicurisme) sinó per ser, realment, de diferent intensitat. Dalí no estableix dues categories de plaers, de plaer només n'hi hauria d'un tipus, el que passa és que té graus d'intensitat: i l'intel·lectual en relació amb la creació, és, efectivament, identificat com a més intens. Dalí considera que sense les delectacions supremes de la ment no existeix el plaer carnal autèntic, és per això que està a favor del *ritual neuròtic* de l'amor cortès i de l'erotisme, però molt en contra de la pornografia. En aquest sentit adopta l'amor platònic passat pel filtre del catarisme. I li dona una nova volta quan defensa que la forma d'amor més pura és la perversió. Tot, fins i tot l'amor, va, doncs, enfocat a la transformació, al renaixement. I tot serà un pont al més enllà. Després de la filosofia de la vista ve la filosofia del desig. La bellesa estimuladora apareix quan es dona una provocació a fer servir la imaginació i les forces delirants, no pas, en canvi, quan es serveix tot fet, cuit i recuit. L'espectador ha de posar l'última part de la creació, que, com apuntàvem abans, és una prolongació d'aquesta, una extensió viva. Dalí proposa erotitzar l'entorn per tal de fer-lo més estimulants. Acabem amb un breu fragment que resumeix prou bé l'esperit estètic dalinià²¹: «El meu mètode és amagar i revelar, suggerir delicadament les possibilitats de certes lesions visceralment, mentre que en altres llocs grato els exposats tendons de la guitarra humana completament esqueixada en alguns indrets, tot sense oblidar mai que és més desitjable fer vibrar els ressons fisiològics dels preludis que els finals malenconiosos del fet consumat».

21. Salvador DALÍ, *Vida Secreta de Salvador Dalí. Obra Completa, Vol. I*, Barcelona: Destino, 2003, 644.